Kretingos žiemos sodas Europos kontekste

Platelių grafų Šuazelių dvaro oranžerijoje buvo auginamos ypatingos rožės, kurias šeimininkai gabendavę į Prancūziją kvepalų gamybai.

Pirmasis žiemos sodas Lietuvoje buvo įkurtas XVIII a. Liubavo dvare, – šis statinys šiandieną restauruotas.

Botanikė mokslinės oranžerijos vadovė Teresė Jokšienė sakė, jog dar Senovės Romoje namų priemenės būdavo puošiamos vazoniniais augalais, o pirmieji žiemos sodai atsirado viduramžiais. *Dariaus Šypalio nuotr.*

Irena ŠEŠKEVIČIENĖ

Pirmuosius Europoje, o kartu – ir Lietuvoje, įkurtus žiemos sodus ir jų prezentacinį vaidmenį didikų gyvenime bei dvarų kultūroje, minint grafų Tiškevičių dvaro Žiemos sodo atkūrimo 30-metį, apžvelgė Lietuvos edukologijos universiteto vyresnioji botanikė Teresė Jokšienė bei Kretingos muziejaus istorijos ir archeologijos skyriaus vedėja Jolanta Klietkutė.

Pradininkas – vienuolis sodininkas

T. Jokšienės žodžiais, visuose tikėjimuose rojus yra vaizduojamas kaip sodas, o Šiaurės Europos gyventojams jis asocijavosi su prabangiuose dvaruose įkurtais žiemos sodais.

Pirmasis žiemos sodas Europoje buvo įkurtas 1240 m. Vokietijoje, Kiolne: laukiant Olandijos karaliaus Vilhelmo vizito, vienuolis sodininkas Magnusas rūmų sales išpuošė žydinčiais medžiais. „Istorija nutyli, ką susitikę sprendė Europos valstybių vyrai, tačiau po šio vizito jie taip pat panoro savo rūmus puošti žydinčiais augalais. Prancūzijos karaliaus Liudviko XVI laikais Versalio rūmų sode vykdavo aktyvus aukštuomenės gyvenimas, – prancūzai pirmieji oranžerijas ir praminė „jardins d'hiver" – žiemos sodais.

O tuomet, kai dėl viršalių augalų, supratus jų vertę, buvo pradėta rengti botanikų ekspedicijas į Rytų šalis ir Pietų Ameriką, didikai ėmė statyti ir jiems skirtus pastatus-oranžerijas, nes žiemą rūmuose būdavę šalta ir augalus tekdavę išnešti. Šios, priklausomai nuo savininkų lėšų bei skonio, buvę labai skirtingo stiliaus bei konstrukcijų.

Vaizdingumo dėlei Teresė Jokšienė pasitelkė kiniečių išmintį, kuri sako: „Turėdamas kiaulę, laimingas būsi vienerius metus, žmoną – dešimt metų, o sodą – visą gyvenimą."

Oranžerijos iš pradžių priminė paprastus apšildomus statinius, kuriame būdavo įrengiamas ir sodininko kambarys bei patalpa įrankiams: 1599 m. buvo pastatyta atskira oranžerija Leidene, 1644 m. – Amsterdame, 1680 m. – Maskvoje, 1710 m. – Paryžiuje.

Ir mokslui, ir prabangai

Pirmasis žiemos sodas Lietuvoje atsirado XVIII a. Liubavo dvare, Vilniaus apylinkėse. Tai buvo šaltam kraštui būdingas pastatas su storomis sienomis, tačiau šildomomis grindimis, sienose įrengtais dūmtraukiais. Jame vešėjo 150 pavadinimų retų augalų. Šis statinys šiandieną yra renovuotas, ir jame įkurtas sodininkystės muziejus.

Mokslo reikmėms pirmoji viešoji oranžerija pastatyta 1781 m. Vilniaus universitete, – ten dirbo mokslininkai, kurie ir patys dalyvaudavo ekspedicijose po Pietų Ameriką, tarkim, Juozas Varševičius, dirbęs dar ir Berlyno bei Krokuvos botanikos soduose, nukeliavo 40 tūks. kilometrų ir aptiko 30 naujų orchidėjų rūšių.

1786 m. oranžeriją ištaigingiuose Verkių rūmuose įsirengė Vilniaus vyskupas, jis taip pat – ir Kretingos žemių savininkas Ignotas Masalskis, tais pačiais metais Rokiškio dvare – didikas Tyzenhauzas.

Vėliau oranžerijas įsirengė: 1812 m. kunigaikštis Oginskis – Rietavo dvare, 1826 m. Antanas Renė – Renavo dvare, 1840 m. grafas Mykolas Tiškevičius – Raudondvaryje, 1846 m. didikai Oginskiai – Plungėje, o 1875 m. – grafas Juozapas Tiškevičius – Kretingos dvare.

„Lietuvos didikų dvaruose, kaip ir Europoje, tendencijos buvo panašios: jie kaupė sukulentų, epifitų, atogrąžų miškų augalus, taip pat augino bananus, citrusinius, alyvmedžius, netgi – kavamedžius ir kakavmedžius. Yra žinoma, kad Pakruojo dvare bajorai Ropai augino vynuoges, kurias pardavinėjo žydams. O Platelių grafai Šuazeliai turėjo ypatingai kvapnią rožę: šią, įvynioję į samanas, gabendavo į Prancūziją kvepalų gamybai", – pasakojo T. Jokšienė.

Išsibarstė rūmų detalės

„Kai Kretingos dvarą 1874 m. nusipirko grafas J. Tiškevičius, oranžerijos dar nebuvo. Jo duktė Elena aprašė, kad 2 pastatus jungė dengtas negražus medinis koridorius, todėl tėvas ir ėmėsi kurti žiemos sodą, kurį 1880 m. suprojektavo landšafto architektas Johanas Larasas iš Prūsijos", – pasakojimą tęsė Kretingos muziejaus istorikė Jolanta Klietkutė.

Jos žodžiais, pastatas buvęs įstiklintas iš abiejų pusių, žiemą išsilaikydavo kambario temperatūra. Ši vieta sutelkdavo poilsiui grafų šeimą – jie čia valgė, bendravo, ilsėjosi, šalia buvo netgi slaptas kambarėlis. Pavakariais būdavo daug lankytojų, kuriuos šeimininkai vaišindavo čia pat užaugintais apelsinais, bananais.

Kretingos dvaro oranžerija buvo laikoma didžiausia tarp privačių to metų Europos dvarų. Joje buvo ne vien gausi egzotinių augalų kolekcija, bet ir – koralų, parvežtų iš Vidužemio jūros, kelias aukštais krito kriokliai.

1911-1912 m. grafo Juozapo sūnus Aleksandras žiemos sodą rekonstravo, manoma, kad tuomet nuo rūmų frontono buvo pašalintas masyvus 2x2,5 m grafų šeimos herbas. Žiemos sodo interjerą barbariškai sunaikino 1940 m. čia įsikūrę raudonarmiečiai.

„Kai kurie vertingi daiktai iškeliavo į sąvartyną, tačiau žemaičiai – taupūs ir ūkiški, todėl, manoma, jog nemažai daiktų jie priglaudė savo sodybose, – pasakojo J. Klietkutė. – Muziejininkas Donatas Butkus aptiko, kad rūmų balkono tvorele viena kurmaitiškių šeima pasipuošė savo sodybą. Pas kretingiškius išlikę ir rūmų stogo ventiliatoriai: vienas šiandieną iškeltas viršum dabartinio Šv. Antano dienos centro, o kitas pateko į Kalvystės muziejų, Klaipėdoje, ir jį ketina mums sugrąžinti. Ligi šių dienų išliko žiemos sodą puošusios vazos."